

III. RECENZJE I NOTY RECENZYJNE

W. J. Jones, *The Politics and the Bench. The Judges and the Origins of the English Civil War*, London — New York 1971, George Allen & Unwin Ltd — Barnes and Noble Inc., Historical Problems. Studies and Documents, wyd. G. R. Elton, XV, ss. 228.

Geneza rewolucji angielskiej już od XVII w. była przedmiotem ożywionych polemik — najpierw politycznych, później zaś ideologicznych i naukowych. Polski czytelnik ma zresztą możliwość zapoznania się z różnorodnymi ocenami burzliwych wydarzeń lat 1640 - 60, dzięki wydanemu przez A. Mączaka zbiorowi rozpraw z tego zakresu, pióra współczesnych historyków brytyjskich¹. Od czasu publikacji tego zbioru ukazały się dwie prace, na które warto, jak się wydaje, zwrócić uwagę. Pierwszą z nich jest książka P. Zagorina². Jest to jednak praca ogólnohistoryczna. Ponadto zaś główna jej teza, iż przyczyną rewolucji był wypływający z doraźnych przesłanek politycznych konflikt między klasą rządzącą (*the Country*) a dworem (*the Court*) była głoszona przez autora znacznie wcześniej³. W związku z tym ograniczymy się tylko do zasygnalizowania tej pracy⁴ — i przejdziemy do omówienia drugiej z kolei pozycji, którą z powodzeniem można zaliczyć do literatury historyczno-prawnej.

Jest to praca profesora Uniwersytetu Alberta w Kanadzie W. J. Jonesa. Nie zajmuje się ona przesłankami rewolucji w sposób ogólny, lecz skupia się na jednym tylko problemie — udziału sędziów w wydarzeniach, które poprzedziły wybuch rewolucji. Mimo nader poważnego znaczenia tego problemu — nieprzypadkowo przecież sędziowie stanowili znaczną część osób, które skazał w trybie *impeachment* Długi Parlament — nie był on dotąd odrębnie traktowany; recenzowana praca jest w istocie pierwszą jego monografią.

Układ książki W. J. Jonesa wynika z charakteru serii, w ramach której została ona wydana; ta przeznaczona dla studentów seria reprezentuje przy tym bardzo wysoki poziom naukowy. Praca składa się z dwóch części: ze „wstępu” oraz z wyboru źródeł. Nazwa „wstęp” jest zresztą nieco myląca. Jest to bowiem monografia przedmiotu, podczas gdy wybór źródeł jest w istocie tylko aneksem; pod względem objętościowym „wstęp” jest ponad dwukrotnie obszerniejszy od „dokumentów”. Ponadto zaś drukowane w pracy źródła stanowią skromną tylko część drukowanych

¹ Geneza nowożytnej Anglii, wstęp i opracowanie A. Mączak, Warszawa 1968.

² *The Court and the Country. The Beginning of the English Revolution*, London 1969.

³ Por. np. *Geneza nowożytnej Anglii*, wstęp A. Mączaka, s. 9 oraz bibliografia, s. 25.

⁴ Obszerną recenzję z tej pracy opublikował I. Roots, *Engl. Hist. Rev.*, LXXXVI (1971), s. 364 - 6. Zagorin zakończył swe rozważania w istocie na 1640 r. jednakże próbuje się kontynuować pewne wątki jego myśli w odniesieniu do lat 1640 - 8; idzie tu w szczególności o tezę, że parlament był w znacznej mierze bronią w rękę opozycyjnie nastawionej arystokracji (por. J. E. Farnell, *The Aristocracy and Leadership of Parliament in the English Civil Wars*, *Journal of Modern History*, XLIV (1972), zvl. s. 81).

i rękopiśmiennych materiałów, na których oparł się „wstęp”. „Wstęp” dzieli się z kolei na 5 rozdziałów. Pierwszy z nich ma łącznie charakter wstępu i rozdziału wstępnego. Drugi — zajmuje się głównie charakterystyką socjalnego statusu sędziów i innych prawników. Rozdział trzeci — dotyczy szeroko pojętych politycznych problemów wymiaru sprawiedliwości w latach 1620-tych, czwarty zaś i piąty zajmują się zagadnieniami lat 1630-tych, przy czym rozdział piąty kończy przedstawienie stosunku Długiego Parlamentu do sędziów, którzy swymi opiniami i wyrokami opowiedzieli się za antyparlamentarną polityką finansową Karola I.

Konstrukcja „wstępu” nie jest zresztą całkowicie przejrzysta. Wynika to, być może, z założenia, że czytelnik posiada już spory zasób wiedzy historycznej. Praca ma w związku z tym charakter problemowy — a nie systematyczno-opisowy, wiadomości np. o ustroju sądownictwa czy o ważniejszych pod względem politycznym procesach zostały porozrzucane w różnych miejscach. Przejrzysty tok wywodów naruszyła też, być może troska autora o to, by podstawowy problem pracy przedstawić w szerszym kontekście politycznym i ustrojowym.

Podkreślić trzeba, że autor uniknął szczęśliwie grożącego w takich przypadkach zachwiania proporcji między zasadniczym przedmiotem a szerszym tłem — na niekorzyść tego pierwszego. Wydaje się jednakże, że z szerszego tła zabrakło nieco w pracy prof. Jonesa zagadnień doktrynalnych. Autor nie wspomniał bowiem nawet o podziale sfer działania aparatu państwowego na *gubernaculum* i *iurisdiction*, jaki szczególnie silnie wystąpił w Anglii Tudorów i pierwszych Stuartów⁵. Odniesienie tego podziału do problematyki legalizmu w Anglii XVI i XVII w. mogłoby mieć niemałe znaczenie dla toku wywodów pracy. W I połowie XVII w. doszło bowiem do starcia dwóch postaw, które w pewnej mierze łączyły się z omawianym podziałem. Walka między monarchą i większością jego sędziów a parlamentem, który — lepiej lub gorzej — wyrażał interesy społeczeństwa miała w znacznym stopniu charakter prawniczy, toczyła się przy pomocy argumentów prawnych. Karol I nie był despotą w rozumieniu Monteskiusza, opierał się na prawie — tyle że korzystał z rozszerzającej interpretacji sfery *gubernaculi*. Był on chyba największym legalistą na tronie angielskim — lecz jego legalizm bliski był późniejszemu *despotisme légal*, natomiast coraz bardziej oddalał się od świadomości prawnej społeczeństwa. Z kolei jednak parlament — który nieprzypadkowo uważano jeszcze za sąd, High Court, był on bowiem jedynym społecznym, a nie monarszym sądem w sferze *iurisdictionis* — coraz bardziej wykraczał poza Tudorowski zakres *iurisdictionis*, roszcząc sobie pretensje do wpływu na *gubernaculum* i tworząc podwaliny nowego typu legalizmu — opartego na suwerenności parlamentu. Na tym tle dyskusyjna wydaje się — kilkakrotnie powtórzona — teza prof. Jonesa, że sędziowie Karola I zastępowali parlament w tworzeniu prawa. W odczuciu większej części społeczeństwa sędziowie istotnie tworzyli prawo — ale z drugiej strony byli tylko interpretatorami istniejącego prawa z pozycji *gubernaculi*. Ze względu na dwupodział *gubernaculum* i *iurisdiction* obie strony uzyskiwały poparcie dla swych tez w prawie i w faktach historycznych — i równie dobrze obok tezy autora można wyrazić pogląd, że walczący z Karolem I prawnicy parlamentu „wmówili w siebie i w swych rodaków, że upominają się jedynie o starodawne przywileje [...] W rzeczywistości byli oni nowatorami, szukającymi formy rządu nowej dla Anglii i nowej dla świata”⁶.

⁵ C. H. Mc Ilwain, wstęp do *The Political Works of James I*, Cambridge, Mass. — London 1918; tenże, *Constitutionalism Ancient and Modern*, Ithaca, N. Y. 1940, s. 75 n.; w literaturze polskiej — K. Grzybowski, *Historia doktryn politycznych i prawnych od państwa niewolniczego do rewolucyj burżuazyjnych*, Warszawa 1967, s. 169.

⁶ G. M. Trevelyan, *Historia Anglii*, wyd. III, Warszawa 1967, s. 462.

Warto zauważyć, że również w materiałach źródłowych zabrakło szerszego uwzględnienia zagadnień doktrynalnych. Wyraża się to w szczególności w niezamieszczeniu choćby kilku najważniejszych opinii sędziów, np. słynnego uzasadnienia Berkeleya w sprawie Hampdena⁷. Wydaje się, że opinie sędziów, do których starał się odwołać Karol I w celu uzyskania świadczeń finansowych od swych poddanych — i które nie zapewniły mu, jak się okazało, powodzenia — są materiałem dostatecznie ważnym dla przedmiotu recenzowanej pracy, aby można było z nich zupełnie zrezygnować; nawet gdy, tak jak autor, podchodzi się do zagadnienia od strony świadomości prawnej społeczeństwa.

Uwagi te nie mają na celu umniejszenia wartości książki W. J. Jonesa, dzięki której o wiele lepiej niż dotąd poznać możemy jedną z istotnych bezpośrednich przesłanek pierwszej wielkiej rewolucji burżuazyjnej. Podkreślić trzeba, że autor wykazał poważne zrozumienie dla prawnych aspektów problemu — przez co recenzowana praca powinna zwrócić na siebie szczególną uwagę historyków ustroju i prawa.

HUBERT IZDEBSKI (Warszawa)

Rafael Gibert: *Historia general del derecho español*. Madrid 1971, ss. 549.

Niniejszy podręcznik uniwersytecki jest rezultatem wieloletnich doświadczeń dydaktycznych autora, wykładającego od 1950 r. historię prawa hiszpańskiego na uniwersytecie madryckim. Obecne wydanie stanowi część pierwszą systemu, obejmującą okres od czasów osadnictwa fenickiego i greckiego na półwyspie iberyjskim do przełomu wieku XVII i XVIII, tj. do końca panowania Habsburgów hiszpańskich. W tych granicach czasowych zawarł autor szczegółowy przegląd źródeł prawa zarówno publicznego, jak i sądowego na tle najważniejszych wydarzeń politycznych, oraz przemian gospodarczych i społecznych. Drobiazgowo zestawienie różnych źródeł prawa hiszpańskiego ograniczyło się w zasadzie do ich historii „zewnętrznej”, czasem tylko dotykając ich zawartości. Aby — jak głosi wstęp — zerwać z wąskim, nacjonalistycznym spojrzeniem na historię prawa autor nie ograniczył się do źródeł prawa terytoriów rdzennie hiszpańskich, ale zajął się działalnością prawotwórczą w tych krajach, które dostały się pod panowanie władców hiszpańskich, jak w Niderlandach czy w posiadłościach włoskich. Tak więc w podręczniku znalazł się bardzo obszerny materiał faktyczny, z którego godne odnotowania wydają się wątki, które dotyczą źródeł o podstawowym znaczeniu dla rozwoju prawa w Hiszpanii i poza jej granicami.

Podręcznik zaczyna się od opisu źródeł prawa w koloniach greckich i fenickich. Z czasów rzymskich omówione zostały zagadnienia wpływu prawników rzymskich epoki klasycznej oraz ustawodawstwo imperialne (Kodeks Teodozjański). Wśród danych o prawie wizygockim znajdujemy ciekawe porównanie kodeksu Eureka, określonego jako ostatni oryginalny przeblýsk prawa rzymskiego (s. 11), z *Brewiarzem* Alaryka z 506 r. oraz informacje o działalności ustawodawczej królów Leogivilda (tzw. *Codex revisus*) i Rekkesvinda (*Liber iudiciorum*). Z dziedziny ustawodawstwa kościelnego szeroko omówiony został najważniejszy pomnik hiszpańskiego prawa kanonicznego tej epoki o znaczeniu uniwersalnym, tj. *collectio canonica hispana* (s. 20). W tej też części podręcznika dał Autor krótką wzmiankę o odrodzeniu prawa rzymskiego w wiekach późniejszych i o znaczeniu glossatorów dla hiszpańskiej nauki prawa.

⁷ S. R. Gardiner, *The Constitutional Documents of the Puritan Revolution 1628 - 1660*, Oxford 1889, Nr 13.